

Jan Kassies *Kunst- en cultuurbeleid tegen wil en dank*

Yvonne van Baarle bespreekt:

Fenna van den Burg en Hans van Dulken
(red.) *Jan Kassies 1920 – 1995 Tussen politiek en cultuur*. Amsterdam:
Boekmanstichting, 1996.

Ter nagedachtenis aan Jan Kassies, die op 31 oktober 1995 overleed, kreeg de Federatie van Kunstenaarsverenigingen ter gelegenheid van haar vijftigjarig

bestaan een aantal artikelen aangeboden van de Boekmanstichting. Deze vormen tezamen een gedenkboek dat de vijftig jaar markeert die Kassies actief is geweest in de kunst- en cultuursector. Hij startte als medewerker van de net opgerichte Federatie en zou later zelf het initiatief nemen dat leidde tot de oprichting van de Boekmanstichting in 1963. Het gedenkboek volgt de functies die Kassies zoal in zijn loopbaan heeft vervuld. Steeds zijn auteurs aan het woord die hem op een specifiek werkterrein hebben meege-

maakt. Sommigen plaatsen Kassies centraal, anderen beschrijven het vakgebied en noemen hem terloops.

Het gedenkboek beslaat een periode van het kunst- en cultuurbeleid, die nooit meer terugkomt. Alles stond nog in de kinderschoenen. Voor Kassies gelegenheid te over om zich als een vis in het water te voelen. Hij was een bouwer, een vernieuwer en tegelijk wars van regels en autoriteit. Deze tijd met zijn zakelijke opstelling, productbegrotingen, prestatie-afspraken en kunstmanagement zou niet zijn

B O E K E N

voorkeur hebben. Hij zou minder tot zijn recht zijn gekomen.

Privé

Fenna van den Burg geeft onder de titel 'De onvermijdelijke Jan Kassies, een levensbericht' een beschrijving van het allereerste begin. Zo wordt duidelijk dat Jan Kassies haast bij toeval in augustus 1945 een halve baan bij de Federatie in oprichting kreeg. Van den Burg zet daarbij Kassies' persoonlijke levensgeschiedenis uiteen. Het gereformeerde milieu waar Kassies uit kwam, zijn werk voor Vrij Nederland na de Duitse inval, zijn gevangenneming, tuchthuisstraf en dwangarbeid in Duitsland en het ongeluk met zijn arm, waar hij zijn hele leven last van is blijven houden. Het is curieus dat dit verleden van Jan Kassies bij velen bekend is. Mijns inziens draagt het ook bij aan een zekere mythe-vorming. Het persoonlijk drama geeft extra cachet aan zijn activiteiten.

Omroep en pers

Wim Knulst en Joan Hemels belichten ieder in een afzonderlijk artikel de rol die Kassies op mediagebied heeft gespeeld. Knulst behandelt de relatie omroep en kunst, Hemels beschrijft de geschiedenis van het Bedrijfsfonds voor de Pers. Omdat Jan Kassies zo'n uitgesproken persoonlijkheid is geweest op het gebied van kunst en cultuur blijven zijn activiteiten in medialand (omroep, pers) wel eens wat op de achtergrond. Toch is Kassies van 1963 tot 1971 bestuurslid en deels voorzitter van de VPRO geweest en vanaf de

oprichting in 1987 tot aan zijn overlijden voorzitter van het Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties. Ook maakte hij meer dan twintig jaar deel uit van het Bedrijfsfonds voor de Pers, waarvan de laatste drie jaar als voorzitter.

Interessant is hoe Knulst het verschil in overheidsbemoediging tussen omroep en cultuur neerzet. Er hebben zich twee uiteenlopende beginselen ontwikkeld. Bij de omroep was de marktsector het zwijgen opgelegd omdat het non-profitbestel gold als een integraal alternatief voor de markt. Zo kwam een democratisch gelegitimeerd selectieprincipe via distribuerende consumentencoöperaties tot stand. Bij de kunst was dat anders. De overheid trad slechts aanvullend en corrigerend op ten opzichte van de marktsector. De culturele professe kreeg hoofdzakelijk zelf de zeggenschap over kwaliteit. Het verschil vat Knulst in één zin samen: 'Aan de ene kant prevaleert het adagium: 'de meeste stemmen gelden' en aan de andere kant: 'de stemmen van de ingewijden gelden het meest'.'

Kassies' verdienste was de omroep wat dichterbij kunst en cultuur te brengen, qua aanpak en ook inhoudelijk. Dat deed hij als voorzitter van de VPRO waar hij zich inzette voor de autonomie van journalisten en programmamakers en als pleitbezorger van een werkelijk publieke omroep. In die zin werd het Stimuleringsfonds een handvat om het culturele aanbod van de omroeporganisaties te verbeteren. Met geld uit de algemene omroepmidde-

len konden 'cultureel waardevol geachte programma's' subsidie krijgen. Dit ter beoordeling van externe deskundigen, een normaal verschijnsel bij het toekennen van kunstsubsidies, maar in omroepland een gotspe. In het Stimuleringsfonds kon Kassies iets realiseren van zijn streven naar een publieke televisie- en radiodienst die zich geheel zou kunnen toelagen op kwaliteitsproducties. Beter iets dan niets, moet hij gedacht hebben.

Hemels concentreert zich wat het Bedrijfsfonds voor de Pers aangaat, op het begrip pluriformiteit en op de opinievorming over de wijze van steunverlening aan de pers (subsidie is voor de gedrukte pers kennelijk een vies woord). Bij de discussies binnen het fonds over pluriformiteit moet Kassies zich thuis hebben gevoeld. Ook in kunstland is het niet ongebruikelijk aan dit begrip praktische invulling te geven. Het fondsbestuur vatte het zo op dat de bestaande, huidige, pluriformiteit geen norm mocht zijn, maar dat het ook ging om ruimte voor vernieuwing. Dat betekende behoud van het goede dat de pers te bieden heeft en aandacht voor innoverende initiatieven. Er valt een ontwikkeling te constateren van externe pluriformiteit naar interne pluriformiteit. Nu is binnen een krant pluriformiteit noodzaak geworden. Lezers willen niet meer zozeer bevestigd worden, maar geconfronteerd met uiteenlopende visies. Dat de opinievorming zo openlijk vorm krijgt, is mede te danken aan het publieke debat dat het Bedrijfsfonds niet

B O E K E N

geschuwd heeft. Ook geen onbekend verschijnsel bij kunst en cultuur.

Theater

Na zijn afscheid als algemeen secretaris van de Raad voor de Kunst in 1966 werd Jan Kassies directeur van de Amsterdamse Toneelschool om vanuit die positie de Amsterdamse Theaterschool – met alle bestaande theateropleidingen – tot stand te brengen. Ik lees in het artikel van Loek Zonneveld tussen de regels door kritiek op de anarchie die Kassies zo graag ten toon spreidde. Kassies was ook in mijn ogen geen zakelijk leidinggevende. Ik denk dat hij steeds een goede secretaresse nodig had om zijn gebrek aan beheersmatige kwaliteiten te compenseren. Luuk Verpaalen duidt daar ook op als hij de periode beschrijft dat Jan Kassies directeur van het Instituut voor Theateronderzoek is geweest. De titel 'Een oom met geld' wijst er al op dat Jan Kassies niet aan verslaggeving en evaluatie deed. Hij stond er persoonlijk voor in dat het rijksgeld goed besteed werd aan – meestal – beginnende theatermakers. Niemand durfde Kassies in die tijd om deze unieke handelwijze aan te pakken. Pas toen er in 1992 sprake van was dat een nieuwe instelling het tweede-fase-kunstonderwijs zou gaan verzorgen, werd voor het eerst door de Raad voor de Kunst negatief over Kassies' instituut geadviseerd. Toen was het daarna ook snel afgelopen. Het Instituut voor Theateronderzoek werd in 1993 opgeheven.

Kunst en cultuur

Cultuurbeleid is de invalshoek die Ton Bevers en Cas Smit-huijsen voor hun artikel kiezen. Bevers neemt ons mee aan de hand van de cultuurspreidingsgedachte. Hij baseert zich daarbij op de meest recente beleidsnotities die o c e n w heeft uitgebracht ter voorbereiding van de Cultuurnota 1997 – 2000. Ik ga zelf nog even terug naar het moment dat Kassies in zijn 'Notities over een heroriëntatie van het kunstbeleid', geschreven in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, expliciet tot de conclusie komt dat de cultuurspreiding grotendeels was mislukt. Het was toen 1983 en ik weet nog dat ik hem voorhield dat hij als theaterman alleen aan theater moet hebben gedacht. Ging die bewering ook op voor beeldende kunst, vormgeving en dergelijke? Hij keek me verbaasd aan. Ik heb nooit achterhaald hoe het nu precies zat.

Terug naar Bevers. Hij beschrijft hoe het verkondigen van cultuurspreidingsidealen – wat vroeger voldoende grond was ter legitimering van overheidsbemoeienis – plaats heeft moeten maken voor rendementsdenken (prestaties, kengetallen, toetsen, monitoren, etcetera). Het woord cultuurspreiding ligt ver achter ons, kunstzinnige vorming is ook al passé, het gaat tegenwoordig om kunsteducatie en cultuurparticipatie. Bevers' analyse hoe het met beleidsnota's gaat, klopt. Opeenvolgende nota's bevatten naast continuïteit ook steeds iets nieuws. Nu eens wordt de nadruk gelegd op kunstenaarsbeleid, dan

weer op cultuurbehoud of internationalisering, en deze keer met staatssecretaris Nuis van Cultuur wordt de kunsteducatie naar voren geschoven. Mijn ervaring is dat dit werkt. Iedereen neemt het over ter legitimering van eigen activiteiten op dat vlak, die dan geen gevaar meer lopen én om extra geld te verkrijgen. Grondslag voor dit handelen is dat deze sector van overheidszorg weinig wetten kent en veel subsidies.

Ook Cas Smithuijsen signaleert, nu er sprake is van een hoog ontwikkeld kunstbestel, de inpassing van kunstinstellingen in de vigerende voorwaarden die het openbaar bestuur aan subsidiëring stelt. Kunst en doelrationeel handelen naar de inzichten van Max Weber is zijn thema. Hij kiest dit onderwerp omdat Kassies op een spreekbeurt in 1991 in Weberiaanse zin het verschil uitlegde tussen *Wertorientierte* en *Zweckorientierte* mensen. De eerstgenoemden stellen niet het beheer primair en hebben andere zaken op het oog, namelijk wat kunst voor mensen kan betekenen. De tweede categorie is de groep bureaucraten, mensen die denken: gaat alles volgens de regels, dan is alles in orde. (Ikzelf herken dit maar al te goed. Een p & c-adviseur nam laatst in een reactie op het – eerste – bedrijfsplan van de Leidse Schouwburg de volgende zin over de kunstinstellingen op: 'Ze moeten instrumenten worden bij het realiseren van het strategisch beleid van 'het stadhuis'.')

Smithuijsen heeft gelijk als hij stelt dat er in de formulering van het overheidsbeleid een gestage

B O E K E N

verschuiving is van waarderationaliteit naar doelrationaliteit. De werkelijkheid is echter al een stapje verder dan hij met de beschrijving van protobureaucratisch gedrag aangeeft. Het is zwak uitgedrukt dat de van overheids-subsidie afhankelijke instellingen hun eigen verlangens en gedragingen afstemmen op datgene wat de overheid zelf wenst te realiseren, het is nog sterker: de overheid geeft aan wat voor producten zij tegen welk bedrag van een kunstinstelling wil afnemen. En dat wordt in een contract vastgelegd.

De ontwikkelingen die Weber in zijn kunsttheoretische beschouwingen beschreef, hebben zich in het naoorlogse Nederland tot op grote hoogte voorgedaan. Het kunstbestel is verzakelijkt, zoals ook de motieven om het kunstbestel te steunen zijn verzakelijkt. Kunst is een aandachtspunt in structuurplannen, bij werkgelegenheidsprojecten, cityvorming en dergelijke. Mijn standpunt is steeds dat 'kunst als middel' niet zo erg is, als de leidinggevendenden maar verstand van kunst hebben. Affiniteit is niet genoeg. Dat Jan Kassies zich zorgen maakte, is wel terecht. Door kunst en cultuur tot gemeengoed te maken, staat het buitengewone, het verfijnde, het experimentele onder druk.

Politiek

Jan Kassies maakte van 1987 tot 1995 deel uit van de PvdA-senaatsfractie, maar komt in het artikel van Joop van den Berg, de voormalige fractieleider, nauwelijks voor. Nu kan ik mij dat ook wel een beetje voorstellen. Van

den Berg zelf suggereert dat Kassies daar misschien niet de meest opvallende verrichtingen in zijn rijke leven heeft geleverd. Hij heeft eerder gefungeerd als maatstaf voor wat wel en niet aanvaardbaar was in het optreden en stemgedrag van de fractie. Ik denk dat voor Kassies het Eerste Kamer-lidmaatschap eigenlijk te laat kwam. Hij was al 67 jaar toen hij tot senator werd benoemd. Bovendien moet het hem moeilijk zijn gevallen als gelijke te opereren in een groep die zo heterogeen was samengesteld.

Cultuurpolitiek is het trefwoord van Paul Kalma waarmee hij zich niet zozeer op de kunsten richt als wel op het gedrag van mensen. Hij constateert een verminderde belangstelling voor cultuurpolitiek. Is ze, met het toenemen van de welvaart en van de keuzevrijheid van burgers, min of meer overbodig geworden? Of hebben we, nu die welvaart hier en daar begint af te brokkelen, inmiddels wel wat anders aan ons hoofd? Die twee vragen beantwoordt hij in zijn artikel. Op de eerste vraag is het antwoord neen. Vanuit een bredere visie op culturele en maatschappelijke verandering is er wel degelijk behoefte aan cultuurpolitiek om de culturele preferenties van burgers te beïnvloeden. Het milieu vraagt er bijvoorbeeld om. In tijden van economische en sociale herstructurering staan de traditionele thema's van werk en inkomen als vanzelf weer op de voorgrond. En dat is kortzichtig, want het gaat niet alleen om een puur technisch-organisatorische kwestie, maar ook om een andere wijze van consumeren, om ver-

anderingen in het gedragspatroon en de levensstijl van mensen. Ook de beantwoording van vraag twee wijst in de richting van een inspirerende cultuurpolitiek. Niet als een achterhaald soort beschavingsoffensief, maar als stimulators voor een culturele emancipatie. Niet de meeste mensen willen meer, maar om met Kassies te spreken: de meeste mensen kunnen meer.

In dit gedenkboek zijn overigens alleen theoretici aan het woord en daarom wil ik graag nog iets zeggen over de manier waarop de praktijk van het kunstbeleid zich heeft ontwikkeld. De kritiek die ik daar op heb, verraaft dat ik uit de school van Kassies stam.

Beyers analyseert al dat ideologie heeft moeten plaatsmaken voor zakelijke argumentatie. Grote, bevlogen persoonlijkheden staan niet meer op. Alles wordt anoniemer. Er is geen vanzelfsprekend draagvlak meer. Individualisering leidt ook hier er toe dat er veel genetwerkt moet worden om gelijk te krijgen. Kunst was van oudsher verbonden met onderwijs en wetenschappen. Hedentendage worden heel andere verbandingen gelegd. Vooral op lokaal vlak zijn economie, toerisme, city-marketing, groen en monumentenzorg nieuwe terreinen van samenwerking. In de ene gemeente wordt recht op economie afgekoerst, in de andere worden de kunsten in het welzijnsdenken opgenomen. Het is in het belang van kunst en cultuur als een eigenstandig, herkenbaar terrein samenwerkingsverbanden aan te gaan met elk interessant ander veld. Opereren

B O E K E N

volgens een vast stramien houdt te grote beperkingen in.

Inmiddels staan kunst en cultuur wèl stevig op de politieke agenda. Dat is een groot goed in vergelijking met tien, twintig jaar geleden toen dat niet het geval was. Vooral lokale overheden hebben die winst geboekt. De keerzijde is evenwel dat deze vermaatschappelijking maakt dat de ogen wel erg gericht zijn op publieksbereik, laagdrempeligheid en dergelijke. Kunst is niet langer elitair. Inhoudelijk schuilt daar een gevaar in. Het ergste is

dat kunst een product is geworden en er in die termen in gemeenteland over kunst wordt gesproken. Was kunst nog maar een bijzondere ervaring, een moment dat de wereld even stil staat.

Jan Kassies 1920 – 1995 volgt aan de hand van Kassies' leidende posities de ontwikkeling van kunst- en mediabeleid. Dat is in één leven vormgegeven: ad-hoc-beleid werd gestructureerd overheidsbeleid. Rebels en tegendraads als hij was, moet hij ondanks zijn eigen inspanningen

wel eens gedacht hebben: is dit wat ik mij voorstelde? Het gedenkboek kan ik overigens iedereen aanbevelen. Het is een tijdsdocument dat historisch van belang is en voor velen van ons herinneringen bewaart.

YVONNE VAN BAARLE

Hoofd afdeling Culturele Zaken van de gemeente Haarlem, voorheen Hoofd sector Kunsten van de gemeente Leiden en Algemeen Secretaris van de Raad voor de Kunst.

